

MODEL DJELOVANJA JAVNOG PODUZEĆA ZA POHRANU NUKLEARNOG OTPADA

Ognjen Čaldarović

Filozofski fakultet, Zagreb

Ivan Rogić

Arhitektonski fakultet, Zagreb

UDK 338.465: 621.039

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 7. 1992.

U ovom se radu raspravljaju osnovni elementi koji određuju u sociološkom smislu fizionomiju poduzeća za pohranjivanje radioaktivnog i drugog opasnog otpada. Rad se oslanja na prvu fazu istraživačkog projekta koji je realiziran u Institutu za primijenjena društvena istraživanja u Zagrebu. U radu se ukazuje na osnovne odlike položaja poduzeća u društvu – na njegovu podjednaku udaljenost od tri osnovna aktera – države, javnosti i proizvođača zagađenja. Također se ukazuje na činjenicu da briga za okoliš predstavlja osnovni referentni okvir djelovanja poduzeća. U nastavku se u nekoliko posebnih poglavlja razmatraju osnovne dimenzije takvog poduzeća. Na prvom se mjestu razmatra (1) institucionalni položaj poduzeća, zatim (2) njegove stvarne kompetencije, zatim (3) položaj poduzeća u javnosti, (4) sastav stručnog tima potrebnog za obavljanje djelatnosti poduzeća i (5) osnovna ekološka filozofija poduzeća. Uvidajući generaliziranost i nepovoljnost socijalne klime u kojem se poduzeće "smješta", u nastavku se daje osnovni prijedlog rada poduzeća, a upozorava se i na karakteristike postojećeg socijalnog konteksta ukratko podsjećajući na najvažnije stavove o nuklearnom otpadu prikupljene dosadašnjim sociologijskim istraživanjima. Također, u zaključnom dijelu rada, iznosi se preliminarni plan djelovanja poduzeća, nabrajaju se aktivnosti koje poduzeće valja započeti da bi sliku o sebi izgradilo u javnosti. U tom se smislu navodi potreba redovitih tiskovnih konferencija, izdavanja adekvatnih publikacija za informiranje, razvijanja sustava monitoringa, kao i drugih nužnih kontakata s javnošću. Rad najavljuje i nastavak – analizu strukture ekološkog rizika.

UVOD

U ovom radu izvijestit će se o prvoj fazi projekta s gornjim nazivom, što su ga izradili dr. O. Čaldarović i dr. I. Rogić u okviru Instituta za primijenjena društvena istraživanja u Zagrebu, a za Javno poduzeće za zbrinjavanje radioaktivnog otpada d.o.o. u Zagrebu. U radu se sumiraju osnovni nalazi do kojih su istraživači došli proučavajući društveni položaj navedenog poduzeća, uzimajući u obzir specifičan djelokrug njegove djelatnosti i novost njegova pojavljivanja u nas. Ukazat će se na osnovne karakteristike "fizionomije" poduzeća, preciznije rečeno, na korake koje valja poduzeti da se odgovarajući lik poduzeća uspostavi u javnosti – što je, naravno, i pretpostavka njegovog nesmetanog funkcioniranja.

Ova je zadaća utoliko teža što su – kako su to pokazala raznolika sociologijska i srodna istraživanja ekologijskih i energetske probleme u nas i u svijetu – gotovo svi aspekti problematike vezane uz radioaktivnost, nuklearnu energiju, a posebno uz pohranjivanje nuklearnih otpadaka, u javnosti doživljavani s krajnjim odbacivanjem, sumnjičavosti i nevjericom. Stoga se kao osnovni problem sociologijski usmjerenog istraživanja postavlja slijedeći sklop problema: kako oblikovati poduzeće koje se mora baviti i tim tipom posla (o tome treba li ili ne treba postojati radioaktivni otpad, te tko ga i koliko proizvodi, kao i zašto se proizvodi, a naročito mora li se on uopće proizvoditi, u ovom se prilogu ne raspravlja) koji je već unaprijed u javnosti osuđen na nevjericu, odbacivanje i sumnjičavost. Koji su institucionalni aspekti položaja navedenog poduzeća, kakav "image" bi takvo poduzeće trebalo imati, kakva su strukturalna, društvena i situacijska ograničenja njegovog nesmetanog funkcioniranja te kakav je unutarnji ustroj takvog poduzeća – neka su od pitanja i dilema na koje će se u ovom prilogu pokušati dati osnovne odgovore. Valja također naglasiti da ova rasprava nema pretenziju definitivnog zatvaranja ove problematike, nego se cijelo izlaganje, kao i tip istraživanja koje je provedeno, doživljava prije svega kao svojevrsan razvojno orijentiran proces u kojem se varijable na kojima počivaju pretpostavke stalno dopunjavaju, modeliraju i upotpunjuju, shodno novim spoznajama i izmjenama socijalnog konteksta.

U nastavku ćemo u nekoliko poglavlja iznijeti osnovne elemente o kojima je ovo istraživanje vodilo računa, dok se zainteresiranog čitatelja upućuje na osnovni popis literature na koncu ovog rada. Konačno, cjelovitiji prikaz problematike bit će prezentiran kasnije, po dovršavanju drugog dijela rada, koji će se odnositi na analizu sociologijskih pretpostavki strukture ekologijskih rizika.

OSNOVNI ASPEKTI ODREĐIVANJA MODELA DJELOVANJA PODUZEĆA

U definiranju modela navedenog poduzeća valja poći od najmanje 5 osnovnih elemenata njegove strukture:

1. određivanje institucionalne dimenzije poduzeća
2. određivanje osnovnih kompetencija poduzeća
3. određivanje parametara "imagea" poduzeća u javnosti
4. određivanje minimalnog stručnog sastava (profila) zaposlenih u poduzeću
5. određivanje osnovnih odrednica "ekologijske filozofije" poduzeća

Raspraviti ćemo svaku od navedenih.

1. INSTITUCIONALNE DIMENZIJE PODUZEĆA

Osnovni element određivanja institucionalnog položaja poduzeća je njegova *institucionalna nezavisnost*. U tom se smislu pregledno može reći da se poduzeće nalazi približno podjednako "udaljeno" od triju zainteresiranih aktera područja djelatnosti poduzeća: *države, javnosti i zagađivača*. U tom smislu poduzeće "posreduje" između navedenih aktera, bivajući istodobno nezavisnim od sve tri dimenzije, jer samo takav položaj može ostvariti i stvarnu neovisnost. *Država* kao kolektivni upravitelj, kolektivni subjekt, definira opće uvjete čuvanja javnih dobara, pa i postupanja u okolišu. *Javnost* određuje konkretne socijalne i etičke uvjete, pod kojima se pojedini postupci zbivaju, kao i uvjete pod kojima djeluje i samo poduzeće, a *zagađivači* su "aktivni" sudionik u navedenoj shemi – oni aktivno proizvode zagađenje (otpatke) koji su predmetom djelovanja poduzeća. Sasvim je jasno da svaki od navedenih aktera ima svoje interese koji ne mogu biti i najčešće (za sada) nisu identični i sukladni. Osnovni bi zadatak javnog poduzeća stoga bio – u kontekstu rečenog – *posredovanje* različitih interesa, njihovo "kanaliziranje", usmjeravanje, odnosno iznalaženje najboljih rješenja za zadovoljavanje interesa koji se drže optimalnim. Podređivanje parcijalnih interesa interesima *okoliša* predstavlja zapravo osnovni referentni okvir djelovanja javnog poduzeća. U tom smislu, a da bi zadovoljilo navedene oblike djelatnosti, ovakvo poduzeće mora biti: 1. *samostalno*, dakle stvarno neovisno o bilo kojem od navedenih ili pak nekih drugih aktera koji se mogu pojaviti u nekom kontekstu, 2. *neprofitno*, odnosno nezainteresirano za osobni financijski probitak koji bi se eventualno mogao pojaviti kao posljedica raspolaganja ili uklanjanja otpadnina, 3. *zainteresirano* za zaštitu okoliša i 4. *zainteresirano* za sigurnost u najširem smislu.

Iz ovoga je jasno da takvo poduzeće stvarno mora posredovati između triju navedenih zainteresiranih strana, pa se stoga njegov institucionalni položaj daje odrediti u tom posredničkom smislu na slijedeći način. Ono predlaže, organizira, usmjerava, ugovara i informira i državu i javnost, ali i zagađivače o metodima uklanjanja opasnog otpada, shodno svojim saznanjima i standardima koji se drže najoptimalnijima. Grublje rečeno, poduzeće, onako kako je ocrtano, djeluje specifično spram sva tri navedena aspekta modela.

1. Prema državi poduzeće djeluje kao inicijator prijedloga kojima se reguliraju postupci o postupanju s nuklearnim i drugim otpadom. Ono, dakle, inicira donošenje nekih zakonskih akata kojima se reguliraju odnosi u jednoj oblasti društvenog djelovanja, shodno komparativnim iskustvima i saznanjima. Ono

također djeluje kao akter kojem je povjerena *kontrola ovlasti ponašanja u navedenoj oblasti*, prikupljajući informacije i vodeći evidenciju o postupcima zagađivača u konkretnim socio-ekolozijskim okvirima. Cilj takvih ovlasti je izgradnja sustava praktične kontrole načina provedbe državnih odluka i odredaba.

2. Prema javnosti poduzeće se orijentira kao prema svom osnovnom *referentnom okviru*, što jednostavno znači da poduzeće ovisi o stavu javnosti, ali da ono specifičnu javnost svojim djelovanjem (aktivnošću) i samo proizvodi.

3. Prema aktivnim proizvođačima zagađenja poduzeće se odnosi kao organizator kontrolne funkcije njihovih ugrožavajućih aktivnosti, dakle kao kontrolor njihove ekolozijske strategije, ali i kao organizator specifičnih tipova *ekolozijskih usluga* kojima se potencijalni zagađivači mogu poslužiti u ovisnosti o svojim specifičnim potrebama i kontekstima.

U svezi s rečenim, moguće je u osnovnim crtama označiti osnovne pravce djelovanja poduzeća:

1. djelatnosti na uređivanju zakonske procedure koja se odnosi na brigu o opasnom otpadu;

2. kontrolne djelatnosti, usmjerene izgradnji sustava kontrole djelovanja glavnih zagađivača;

3. uslužne djelatnosti, kojima je cilj pružanje usluga potrebnih da bi zagađivač mogao pod definiranim uvjetima ukloniti opasni otpad;

4. promocijske djelatnosti, kojima je cilj izgradnja i jačanje ekolozijski zainteresirane javnosti;

5. istraživačka djelatnost, kojoj je cilj usavršavanje postupaka uklanjanja opasnih otpadaka, odnosno oblikovanje takvih razvojnih opcija kojima su svojstveni manji ekolozijski rizici;

6. dokumentacijska djelatnost, kojoj je cilj stvarati potrebnu bazu podataka o opasnim proizvodnjama, proizvodima i zagađivačima.

U operacionaliziranjem izdanju navedenih točaka javno poduzeće funkcionira tako da na određeni način *inicira potrebu kontrole* nad posebnom oblasti u kojoj se rizik kontinuirano povećava, a pod općim uvjerenjem da se civilizacijski rizik sustavnim, racionalnim i udruženim djelovanjem zainteresiranih aktera dade značajno umanjiti – na onu razinu koja se uz primjenu civilizacijskih kriterija dade tolerirati. Za sada se ne čini do kraja razjašnjenom upravo navedena *kontrolna funkcija* samog poduzeća, budući da je (do sada) kontrolna funkcija bila u kompetenciji države. U razvoju kompetencija poduzeća moguće je razmišljati o iznaženju različitih oblika kontrole ponašanja aktera u ekolozijskoj sferi koji bi bili podijeljeni na razine – a u ovisnosti o stvarnim kompetencijama svakog od aktera, ili pak o stupnju rizičnosti svake potencijalne situacije. Važno je da, kako ćemo to vidjeti kasnije, poduzeće u skladu sa zadaćom svojeg djelovanja i profilom zaposlenih inicira ili i samo realizira izradu različitih *specifičnih studija i scenarija ponašanja u okolišu* koji se zatim prosljeđuju nadležnim (državnim)

razinama koje ih usvajaju, modeliraju i naručuju izradu specifičnih elaborata, postupaka i sl., odnosno donose odluke o poticanju ili zaustavljanju nekih ekologijskih pretjerano hazardnih, odnosno civilizacijski ugrožavajućih procesa i situacija. Institucionalni položaj agencije, dakle, osigurava joj prije svega *neovisnost, kontrolnu funkciju, savjetodavnost, ali i osobni istraživački rad* na različitim aspektima ekologijske sigurnosti.

2. KOMPETENCIJE PODUZEĆA

Kompetencije poduzeća jasno proistječu iz njegovog prethodno definiranog institucionalnog položaja, onako kako je na prethodnim stranicima opisano.

(1) Poduzeće, na prvom mjestu, *inicira* izradu različitih tipova uredaba, prijedloga zakonskih akata koji reguliraju oblike i postupke ponašanja aktera u hazardnoj ekologijskoj sferi, vodeći računa o općem dobru i kriterijima postupanja koji su usvojeni u skladu s civilizacijskim normama ponašanja. Poduzeće i samo može izrađivati ekspertne analize kojima se potiču, organiziraju ili pak zahtijevaju izrade nekih drugih analiza ili poduzimanje potrebnih koraka u ekologijskoj sferi pohranjivanja opasnog otpada. U užem smislu riječi, poduzeće utječe i na stvaranje različitih poboljšanja u samom postupku zbrinjavanja opasnog otpada.

(2) Poduzeće – uz pomoć drugih aktera – *organizira efikasno praćenje* (monitoring) pojedinih tipova zagađivača i samog procesa zagađivanja na različitim razinama. Poduzeće samostalno, ili u suradnji s drugim ekspertnim institucijama, evaluira rad svakog većeg ili opasnijeg zagađivača te predlaže izvršnim vlastima (država, ministarstva) potrebne mjere u ovisnosti o procjeni situacije. Poduzeće također organizira "mrežu povjerenika" koji na terenu sustavno ili (u prvo vrijeme) akcidentalno prate zagađivače, interno organizirajući kontrolu, i koji su za to od strane nadležnih organa ovlašteni. Time bi se svakako izbjegle situacije "friziranja" podataka kojima pojedina poduzeća-zagađivači internim mjerama kontrole izvještavaju o dimenzijama i vrsti svoje zagađivačke djelatnosti nadležne urede (državu, ministarstva). Poduzeće također predlaže različite načine poboljšavanja u sustavu praćenja zagađivanja opasnim otpadom. U tom smislu, poduzeće trajno kontaktira s proizvođačima adekvatne opreme kojom se registriraju oblici zagađivanja, predlaže njeno instaliranje ili uvođenje drukčijih kriterija od onih ranije usvojenih.

(3) Poduzeće i samo organizira sistem usluga potrebnih da bi se opasni otpad uklonio na za to predviđene lokacije, te stoga utvrđuje sistem parametara osnovne opreme, potrebne za pohranjivanje opasnih otpadaka. Poduzeće također organizira procedure odabira najprikladnijih lokacija za pohranu opasnog otpada. Poduzeće organizira i stalnu, stručnu, savjetodavnu pomoć zagađivačima, kako bi oni kompetentno postupali s opasnim otpadom.

(4) Poduzeće organizira različite oblike kontakata s javnošću, organizira javne rasprave o pitanjima povezanim s opasnim otpadom i predlaže različite procedure procesa odlučivanja o opasnom otpadu kojima je cilj proširiti utjecaj

javnosti. Poduzeće također organizira redovita istraživanja ekološkog javnog mnijenja o pojedinim pitanjima uklanjanja opasnog otpada.

(5) Poduzeće organizira i podstiče istraživačku djelatnost u tehničkoj, društvenoj, ekološkoj i razvojnoj sferi, kako bi na vrijeme raspolagalo uvidima koji olakšavaju usavršavanje društveno prihvatljivih i poželjnih postupaka s opasnim otpadom. Poduzeće u cilju izvršavanja navedenih zadataka nužno surađuje s različitim i sličnim ustanovama u svijetu i u nas i koristi rezultate njihovog istraživanja.

(6) Poduzeće također organizira stvaranje baze podataka koja uključuje podatke o opasnim otpadima, opasnim proizvođačima, lokacijama za odlaganje otpada, zakonodavstvu, društvenim akterima, tehnologijama i tehnikama uklanjanja opasnog otpada, ustanovama koje se bave proučavanjem metoda i načina uklanjanja opasnog otpada, javnosti i različitim organizacijskim mehanizmima tretiranja problema uklanjanja opasnog otpada.

Posebno se važnim u sadašnjem trenutku čini rad poduzeća na organiziranju specifičnog postupka za donošenje odluka o načinu postupanja s opasnim otpadom u nas, budući da je ta sfera gotovo u potpunosti nepoznata, odnosno neprisutna u javnosti. Dosadašnje pojavljivanje opasnog otpada u javnosti dočekivano je s krajnjim odbijanjem i oprezom, pa je za racionalizaciju navedenih situacija danas, a najvjerojatnije i u budućnosti, potrebno sustavno raditi na izgradnji modela donošenja odluka koji bi se oslanjao na mnogobrojna iskustva drugih zemalja u kojima su takvi modeli već razrađeni, iskustva prikupljena, a posljedice već osjećene u gotovo svim onim slučajevima u kojima je pravilna procedura izostavljena ili pak iskrivljena. Da bi se, naime, javnost "uvjerila" u potrebu postojanja kako poduzeća, tako i djelokruga njegovih aktivnosti, potrebno je da se sustavnim informiranjem, upoznavanjem i specifičnim oblikom "familiarizacije" privikne na ideju postojanja opasnog otpada koji – htjeli mi to ili ne – čini dio tzv. suvremenog života. Ključni element osnaživanja kompetencije ovakvog poduzeća predstavlja upravo pridobijanje javnosti na logično zasnovanim problemima i na adekvatnoj, dugotrajnoj i sistematskoj prezentaciji, uz njeno maksimalno uključivanje u redovite, posebne i specifične aktivnosti poduzeća. O načinima komunikacije s javnošću govori se u narednom odjeljku.

3. PODUZEĆE U JAVNOSTI

Oblikovanje javne slike o ovakvom poduzeću mora se osnivati kako na njegovu stvarnom funkcioniranju (dakle, na stvarnoj upoznatosti javnosti s prirodom posla kojim se poduzeće bavi, s poteškoćama s kojima je suočeno kao i s postojanjem sličnih poduzeća u svijetu koja se bave sličnim oblicima djelatnosti), no isto tako i na *simboličkim* prezentacijama takvog poduzeća u javnosti. U tom se smislu oblikovanje javne slike o poduzeću nužno mora osloniti na njegov položaj u institucionalnoj mreži i na karakter odnosa što ga ono gradi u odnosu na osnovna, ranije navedena *tri aktera*. U tom smislu, i u tako shvaćenoj javnosti,

poduzeće neće moći normalno funkcionirati jer javnost njegovog djelovanja nije samo *tehnički* modalitet, nego i *nužni uvjet njegovog djelovanja*. "Predmet" kojim se ovo poduzeće bavi toliko je sam po sebi "odvojen" iz sfere stvarnog života i mentalno ga se stalno pokušava "odstraniti" iz svakodnevice da je, ne samo za stvaranje povoljnog "imagea" poduzeća, nego i za normalno funkcioniranje, ovakvom poduzeću potrebno složenom aktivnošću stvoriti valjane preduvjete.

U navedenom smislu, oblikovanje javne slike poduzeća mora se osloniti na nekoliko paralelnih procesa. Neki od najvažnijih slijede:

1. Sustavno motiviranje i informiranje javnosti korištenjem različitih medijskih mogućnosti, od kojih su neke već spomenute.
2. Organizacija javnosti kao faktora pritiska na one ekologijske aktere koji nisu pripravnici na potrebnu ekologijsku disciplinu.
3. Organizacija kontinuiranog istraživanja ekologijskog javnog mnijenja.
4. Sponzoriranje različitih javnih aktivnosti i akcija kojima je cilj zaštita, neovisno o tome je li u pitanju zaštita baštine, prirode, ugroženih skupina ili čega drugog. Interesna jasna usmjerenost sponzorske uloge ovakvog poduzeća mora biti jasno naglašena. Poduzeće i samo može inicirati neke od akcija, koje će u nastavku biti spomenute kao osnovni prijedlozi.
5. Uključivanje javnosti u poboljšavanje rada poduzeća i cjelokupnog sustava uklanjanja opasnog otpada.
6. Podsticanje transpolitičkog ekologijskog organiziranja građana.

Svi navedeni oblici aktivnosti valjaju biti usmjereni prema formuliranju osnovne poruke o tome da je to poduzeće samostalno, neprofitno, ekologijski zainteresirano, sposobno, kompetentno i spremno disciplinirano, na tragu najvažnijih i najnovijih dostignuća, urediti različite procese uklanjanja opasnog otpada iz okoliša. U navedenom formiranju *imagea* u javnosti moguće se koristiti većinom od niže navedenih postupaka:

- pokretanje tribina u javnosti;
- izdavanje različitih tipova biltena (stalni, situacioni, tematski);
- organizacija i sponzoriranje različitih tipova akcija (stalne, povremene, situacione, tematske, teritorijalno ograničene, disperzirane, kratkotrajne, dugoročne i sl.);
- regularni, ali i situacioni nastupi na TV i radiju (razgovori, *interviewi*, slikovni prikazi, problemske diskusije, stalne emisije ili povremeni prikazi, uvođenje tzv. *ekološkog barometra* u okviru kojeg bi se davala tjedna procjena opće ekologijske situacije s obzirom na opasni otpad u jednoj regiji, gradu, republici i sl.); – izdavanje lokalnih novina – na gradskom, općinskom nivou, s karakterističnim posebnostima tipičnim za pojedini teritorij;
- angažiranje poduzeća kroz priloge o ekologijskoj specifičnoj tematici u tvorničkim glasilima;

- stalne rubrike u dnevnom, tjednom, mjesečnom tisku, profesionalnim i laičkim glasilima;
- organiziranje povremenih stručnih razgovora o pojedinim aspektima djelatnosti poduzeća;
- izrada i izdavanje manjih biltena – knjižica (besplatnih!) koje će davati vrlo praktične informacije za domaćinstva i sve zainteresirane pojedince i organizacije o tome što i kako postupiti ako se želi na prikladan način pospremiti opasni otpad koji nastaje u bilo kojem dijelu javnosti;
- poticanje izrade specifičnih postupaka između domaćinstava i "pospremača" opasnog otpada uz posredovanje u informacijskom i organizacijskom smislu između domaćinstava i službi za uklanjanje;
- organiziranje jednog (u početku) ili više informacijskih punktova u gradovima, najbolje u centru grada (štanđ, kiosk i sl.), gdje bi se besplatno mogle dobiti prikladne brošure o konkretnim postupcima o otpadu, planovima rada poduzeća, a prema potrebi davali i usmeni savjeti;
- uspostavljanje "ekološkog telefona" na koji bi građani mogli dobiti osnovne upute o tome što da učine s pojedinim tipom otpada, odnosno gdje mogu prijaviti potencijalno opasne ekološke situacije;
- organiziranje diferenciranog sistema nagrađivanja i penaliziranja najboljih/najgorih u nekoj zajednici (gradu) u nekom vremenskom periodu s obzirom na primjeren/neprijmjeran način tretiranja opasnog otpada;
- poticanje i podržavanje demonstracijskih akcija u pojedinim situacijama (Zagrebački velesajam, Sajam cvijeća i sl.) u različitim predjelima naselja, a uz pomoć komunalnih organizacija o optimalnim načinima tretiranja opasnog otpada;
- poticanje i potpomaganje (organiziranje) amaterske "ekološke policije" koja bi pratila i dojavljivala o ekološkim prekršajima; poduzeće bi moglo poslužiti kao informacijski punkt koji bi prema potrebi selektirane informacije mogao distribuirati i kontrolirati eventualno provođenje akcija;
- organiziranje stalnih tribina javnog tipa u nekoj centralnoj gradskoj lokaciji, gdje bi se u redovitim razmacima pozivali najodgovorniji od snažnijih zagađivača (tvornice, bolnice i sl.), uz sudjelovanje osoba iz poduzeća koje bi kompetentno mogle parirati prosudbama, konstatacijama i objašnjenjima od strane zagađivača, ali i odgovarati na pitanja publike;
- otvaranje, organiziranje i sponzoriranje povremenih izložaba o pojedinim događajima i dostignućima u borbi s opasnim otpadom, o pojedinim dobrim i lošim akcijama i o aspektima djelovanja građana na ekološkom zbrinjavanju i sličnim aktivnostima, ali i o radu samog poduzeća;
- organiziranje stalnih i povremenih (tematskih, situacionih) konferencija za tisak u kojima se poduzeće pojavljuje kao zainteresirani subjekt koji kontinuirano vodi brigu o informiranju javnosti, a svoje informiranje osniva na provjerenim informacijama, utemeljenosti tvrdnji koje su u svakom času provjerljive;

– poduzeće može proširiti "mrežu svojih članova i simpatizera" izdavanjem članskih iskaznica, bedževa, kapa, naljepnica i slično, kojima će se uz prepoznatljiv logotip pozicija poduzeća promovirati u javnosti;

– poduzeće se može organizirati i na poduzimanju akcija javnog iznošenja najvećih zagađivača ("stup srama") na nekom od mjesta u gradu ili se takav popis može objavljivati u dnevnom tisku s jasnim i kratkim obrazloženjem.

Ovaj pregled mogućih tipova aktivnosti samo je načelni popis akcija koje se prema potrebi (situacijama) mogu proširiti, nadopuniti ili razgranati, ovisno o situacijama i kontekstu.

4. SASTAV STRUČNOG TIMA PODUZEĆA

Prezentirani način rada poduzeća mora računati na postojanje dviju vrsta stručnih timova koji će raditi na poslovima poduzeća.

1. Stalni stručni tim poduzeća koji je sastavljen od stalno zaposlenih u poduzeću. Minimalan sastav, grubo uzevši, trebao bi obuhvatiti slijedeće profile: energetičar, ekolog, sociolog, psiholog, pravnik, ekonomist, informatičar, politolog, stručnjak za javno komuniciranje i medije (komunikolog) i liječnik/ekolog.

2. Vanjske ekspertne skupine. Poduzeće može formirati stalne ekspertne skupine od stručnjaka koji nisu zaposleni u poduzeću, ali koji su mjerodavni za pojedina područja znanja, potrebna poduzeću. S obzirom na stanje, vjerojatno bi valjalo formirati prioritarnu skupinu stručnjaka za izradu pravnih prijedloga, skupinu za izradu sustava monitoringa/praćenja načina raspolaganja opasnim otpadom u zagađivača, skupinu stručnjaka za organizaciju usluga zagađivačima prilikom uklanjanja, skupinu stručnjaka za izgradnju javnog *imagea* poduzeća te skupinu stručnjaka za izradu cjelovite baze podataka. Riječ "skupina" koristi se uvjetno; tamo gdje je to dovoljno, skupinu može činiti i jedan ekspert, pod uvjetom da je mjerodavan za to područje. Poduzeće po potrebi može formirati – ugovarati – i izvedbe nekih analiza i za situacione potrebe, a u ovisnosti o ukupnom kretanju situacije s opasnim otpadom. Moguće je naravno računati i na angažiranje ekipa, firmi ili pojedinaca iz inozemstva koji bi izradili odgovarajuće analize i prijedloge za poduzimanje akcija.

Ukoliko bi se situacija radikalno izmijenila (iz bilo kojih razloga), i profil stalno zaposlenih stručnjaka u poduzeću bi se mogao – u ovisnosti o izmijenjenom kontekstu – također povećavati.

5. EKOLOGIJSKA FILOZOFIJA PODUZEĆA

Opća se filozofija poduzeća mora osnivati na prihvaćanju nekoliko ključnih pretpostavki koje ne nastaju aktivnošću poduzeća, nego su "zatečene" u ukupnom socijalnom okruženju. Osnovne pretpostavke su slijedeće:

1. opasni otpad je proizvođač rizika u okolišu;
2. rizik je biotički, socijalni i simbolički i pri odmjeravanju njegove veličine (utjecaja) moraju se uzeti u obzir sva tri njegova navedena svojstva;
3. svakom pojedincu ili skupini koja je objektivno izložena riziku (neovisno o tome da li se taj rizik osjeća samo u jednoj ili više dimenzija, spomenutih u točki 2, odnosno da li se uopće "subjektivno" registrira) pripada odgovarajuća naknada u obliku koji pojedinac ili skupina odrede, odnosno koja će proisteći kao rezultat pregovaranja, a u skladu s komparativnim iskustvima drugih zemalja s istim ili sličnim tipovima rizika.

Na navedeni se način otvaraju i pokreću pitanja o ekonomsko/financijskoj podlozi na koju se poduzeće oslanja, a rizik se kao (neizbježna) kategorija u suvremenom životu "objektivizira", operacionalizira, odnosno pretače u mjerljive elemente koji su podložni raspravi i pregovaranju, u ovisnosti o različitim kontekstima i situacijama. Taj se financijsko/ekonomski aspekt može preliminarno operacionalizirati u nekoliko osnovnih modaliteta.

1. Ekologijski porez, kojim bi se financirale različite zaštitne mjere ili pak davala kompenzacija. Ekologijski bi porez trebao biti varijabilan u ovisnosti o "jačini" ekološkog nasrtaja na prirodnu i socijalnu okolinu i stupnjeve proizvedenih rizika.
2. Sredstva iz proračuna Ministarstva za zaštitu okoliša, kojima bi se prije svega trebale pokrivati i podupirati djelatnosti na izradi zakonske regulative i dokumentacijske djelatnosti, ali i poticati odgovarajuće aktivnosti, usmjerene na poboljšanje rada poduzeća.
3. Financijska sredstva iz proračuna Ministarstva znanosti, kojima bi se financirala istraživačka i ekspertna djelatnost, kao i različiti oblici promocijskih aktivnosti – ukoliko su u vezi s istraživačkom orijentacijom poduzeća.
4. Fondovi za nadoknade osobama zbog izlaganja ekološkim rizicima, a njihovo mjesto i način punjenja tek bi trebalo odrediti.
5. Europski i svjetski fondovi kojima je cilj ulaganje u ekološke programe, akcije i politiku, a u tu bi se svrhu poduzeće trebalo povezati s brojnim institucijama kojima je djelatnost usmjerena na ranije opisani način.
6. Investicije i fondovi, namijenjeni restrukturaciji industrijalizma različitog podrijetla, od zemaljskih do međunarodnih, a koji bi se osnivali na izradi novih programa razvitka, ekoloških neškodljivih ili bitno umanjениh rizika, s predvidljivim manjim stupnjem nasrtaja na okoliš.

Navedena ekološka filozofija poduzeća usmjerila bi njegovu cijelu aktivnost k ekološki profiliranom djelovanju koje bi, uz navedene financijske pretpostavke, osiguralo i autonomiju njegova djelovanja. U nastavku ovog rada posvetit ćemo pažnju najvažnijim i najhitnijim oblicima rada poduzeća.

OSNOVNI PRIJEDLOG DJELOVANJA PODUZEĆA

Izneseni principi, postupci i filozofija, kao i stručni sastav poduzeća, predstavljaju – ukoliko i kada se ostvare – solidnu osnovicu za poduzimanje nekih preliminarnih, praktičnih koraka javnog djelovanja poduzeća za pohranjivanje opasnog otpada. Ranije je već istaknuto da je "supstanca" s kojom poduzeće operira krajnje nepoželjna, isključena iz redovitog toka života (stvarnog i simboličkog) i neželjena kao "sustanar" bilo kojeg dijela Hrvatske, kako su to uostalom pred nekoliko godina pokazali stavovi javnosti (vidi detaljnije u literaturi na koncu ovog rada). Zbog takve situacije, koju ćemo ukratko sistematizirati u nastavku, nameće se kao prvi prioritet djelovanja poduzeća poduzimanje akcija usmjerenih *proširivanju polja informiranosti, kako o području djelatnosti poduzeća, tako i o prirodi "supstance" kojom se bavi, o razlozima njenog nastajanja i o povezanim procesima koji – direktnije ili indirektnije – dovode do njenog nastajanja. Stvaranjem pozitivno informirane javnosti, poduzeće se započinje kretati unutar drukčijeg sociopolitičkog prostora, u kojem može prionuti započinjanju realizacije različitih akcija koje su ranije spomenute u ovom radu.*

OSNOVNI PREGLED STAVOVA O RADIOAKTIVNOM OTPADU

Relativno rijetka, ali ipak postojeća, sociologijska i srodna istraživanja o nuklearnoj energiji i radioaktivnom otpadu (RAO), koja su provedena u nekoliko posljednjih godina u nas, a i u svijetu, pokazuju da su stavovi o nuklearnoj energiji i RAO relativno *stabilni, nepromjenjivi i krajnje restriktivni*. Nuklearne se elektrane (NE) i RAO doživljavaju kao posljedice direktivnog planiranja u kojem je uloga javnosti gotovo u potpunosti isključena, a odluke su donesene izvan njenog dometa i kompetencije. NE i RAO se doživljavaju kao najmanje povoljna energetska opcija zbog niza razloga. Potencijalno lociranje NE i RAO u lokalnim se okvirima ne doživljava pozitivnim, nego nekorisnim i nepoželjnim, a eventualne se kompenzacije doživljavaju krajnje skeptično, jer ih se prije svega drži irelevantnim. Povjerenje u preciznost i objektivnost stručnih prosudbi o NE i RAO je u javnosti poljuljano i često povezano s potencijalnom kriminalizacijom, zloupotrebama ili osobnim probicima. Javno mišljenje u Hrvatskoj operira u okviru (relativno) naivne ideje da u njoj postoji još dovoljno zaliha, prije svega hidroenergije, te da zbog toga nisu potrebni novi izvori, a posebno NE i RAO kao jedna od njihovih posljedica. Stavovi spram NE i RAO su, dakle, krajnje generalizirani i nekontekstualizirani (odnosno, krajnje kontekstualizirani u bilo kojem prijedlogu konkretne lokacije!), pa funkcioniraju kao mehanizam "snježne lopte", i za njihovu je aktualizaciju potreban sasvim mali, a često i indirektan povod koji može aktivirati i polarizirati cijelu kompleksnu strukturu stavova. U javnosti dominira i nekompetencija u glavnim pitanjima energetske proizvodnje i politike.

Ovaj preliminarni i krajnje generalizirani prikaz osnovnih obrisa strukture javnosti u vezi s NE i RAO, a u širem smislu i općih odnosa spram energije u društvenom kontekstu (zainteresiranog čitatelja ponovno upućujemo na osnovni popis literature na koncu rada), jasno govori o nekim najvažnijim potezima koje poduzeće valja započeti. Ključni problem pred kojim stoji poduzeće je ustanovljavanje kanala *komunikacije s javnošću* i *njeno redovito informiranje*. Prva zadaća u realizaciji navedenih zadaća, a koji će tu zadaću jedino i omogućiti, jest racionalizacija procesa donošenja odluka oko pronalaženja najpovoljnije lokacije za pohranjivanje opasnog otpada, prije svega RAO. Sva istraživanja u svijetu inzistiraju na *poštivanju procedure* koja u nas – koliko je to nama poznato – ugovnom još nije niti izgrađena, odnosno nije efektivno "isprobana". Tek uz razrađenu proceduru o kojoj je javnost informirana i u kojoj nalazi zanimanja sudjelovati (makro i mikro zajednica), posao oko iznalaženja najpovoljnije lokacije moći će se privesti uspješno kraju. Jednom poljuljano "povjerenje" između javnosti i poduzeća (ili njegovih predstavnika – "Elektroprivrede", državnih, planerskih, općinskih i sl. organa, direktnije ili indirektnije povezanih s opasnim otpadom) vrlo se teško može ponovno povratiti (gotovo ga je nemoguće povratiti prema rezultatima različitih inozemnih "studija slučajeva").

Konkretni prijedlozi djelovanja poduzeća, koji se dadu odmah realizirati, sadržani su u *tri osnovna pravca djelovanja*.

1. Organizacija redovitih tiskovnih konferencija na kojima poduzeće (a) informira o tekućim zbivanjima i daje odgovore na konkretne dileme, i (b) vrši osobnu promociju.

Tematski se ove konferencije za tisak dadu urediti u okviru slijedećih aspekata:

– Mjesto agencije u trokutu država – javnost – zagađivači. Ovdje valja inzistirati na "prirodnom savezu" javnosti i poduzeća, jer su i jedni i drugi zainteresirani za sprovođenje kontroliranog sustava uklanjanja opasnog otpada.

– Ovlasti poduzeća spram zagađivača. Reduciranje tih ovlasti samo na načelne ili moralne stavove transformirat će poduzeće u aktera koji nije vjerodostojan i koji će teško izgraditi povjerenje ekologijskog javnog mnijenja.

– Normativna osnovna djelovanja poduzeća. Izgrađivanju povjerenja javnosti u rad poduzeća mora prethoditi (a mora ga i pratiti) transformacija normativnog poretka koji sada regulira zaštitu i odgovornost zagađivača.

– Definicija odlagališta opasnog otpada. Što je odlagalište, kakav je njegov status, tko njime gospodari, kakva su iskustva u svijetu u načinu izgradnje, rukovođenja i slično mora biti potpuno jasno prije no što poduzeće započne javno djelovati. Opcije koje stoje pred Hrvatskom u tom smislu moraju biti sasvim jasne sudionicima tiskovnih konferencija, odgovori određeni i jasni, a sve mogućnosti otvorene za svaki tip rasprave.

– Financiranje poduzeća. Iz načina financiranja mora biti jasno vidljivo da je poduzeće jedan od aktera u cijelom procesu, koji je relativno neovisan u odnosu na glavne aktere energetske politike.

– Sličnost sa srodnim poduzećima u inozemstvu. Ovdje se želi pokazati da je rad takvog poduzeća u biti indikator institucionalne razvijenosti i zrelosti ekologijske politike neke zajednice (civilizacijski tijekovi, prihvatljivost rizika i njegovo uređivanje kao pretpostavka komunikacije s razvijenim svijetom).

Zbog visokog nepovjerenja u rad i karakter aktivnosti poduzeća za zbrinjavanje opasnog otpada (kao uostalom i svih drugih direktnih i indirektnijih aktera u ovoj oblasti) bilo bi potrebno kao *nultu razinu* medijskog djelovanja oblikovati i publicirati jednostavnu brošuru u kojoj će sustavno i pregledno (jednostavnim jezikom) biti izneseno sve najvažnije o prije spomenutih 6 točaka, odnosno tema. Takva publikacija (brošura) može poslužiti kao osnovica za seriju rasprava, medijski organiziranih i planiranih o tome kako zapravo treba oblikovati poduzeće za zbrinjavanje. Jedan od predmeta rasprave, o kojem bi zapravo samo poduzeće moralo povesti računa, jest izmjena naziva poduzeća u nešto prikladnije, s prepoznatljivijim logotipom i upotrebom termina koji će usmjeriti i kanalizirati pažnju javnosti na uklanjanje brige i njeno preuzimanje od kompetentnih stručnjaka koji u suradnji s javnošću "pospremaju" ovu neugodnu sferu ljudskog života na sigurna, provjerljiva i kontrolibilna mjesta.

2. Drugi osnovni aspekt osnovnog djelovanja poduzeća u javnosti, kao i prvi, mora biti usmjeren poboljšanju i podizanju nivoa informiranosti javnosti, ne samo o radu poduzeća, nego i o nekim specifičnim aspektima koji su indirektnije ili direktnije vezani uz njegovu djelatnost. Prijedlog koji slijedi temelji se na pretpostavci da cijeli sustav energetske-ekologijskih dilema, a uz koji je vezano i "pospremanje" RAO-a, valja učiniti što transparentnijim, informativno jednostavnim i razumljivim, odnosno približenim svakom zainteresiranom laiku. Stoga se kao primarna zadaća u ovoj fazi nameće potreba podizanja opće razine informacijske upućenosti u neke specifične probleme koji su indirektnije/direktnije vezani uz aktivnosti poduzeća. U tom se smislu u nastavku daju načelni nazivi 6 najvažnijih publikacija koje u najskorije vrijeme valja publicirati i učiniti dostupnim javnosti. To su slijedeće publikacije:

1. Energetska ograničenja Hrvatske i energetske alternative
2. Inozemna iskustva s primjenom nuklearnih elektrana
3. Havarije na nuklearnim elektranama i tipovi kontrole njihova rada i izgradnje
4. Sustav zbrinjavanja radioaktivnog otpada
5. Međunarodna trgovina opasnim otpadom
6. Način zbrinjavanja opasnog otpada u Hrvatskoj

Kao što smo to ranije napomenuli, izdavanje navedenih publikacija predstavlja minimalni program unapređivanja odnosa s javnošću i medijima u vezi s osnovnim djelatnostima poduzeća. Obrada navedenih tema, što ne isključuje kasniju obradu nekih drugih također relevantnih tema, predstavlja element nulte točke informiranosti, s kojeg valja startati u budućnost.

3. Naredni oblik djelovanja poduzeća pretpostavlja stvaranje prijedloga o *ekološkom barometru* koji bi zorno ukazivao na stanje zagađenosti opasnim otpadom na tlu Hrvatske. To bi u biti značilo da poduzeće treba izdavati mjesečne biltene, izvještaje, u kojima se konstatira koliko u datom mjesecu,

trenutku, Hrvatskom kruži opasnog otpada, gdje je raspoređen i gdje nestaje, odnosno koliko je cijeli proces pod kontrolom. Barometar bi trebao djelovati kao jedna vrsta stalnih konferencija za tisak, odnosno podloga njihovom odvijanju. Dramaturški promatrano, takve bi konferencije morale biti jednom vrstom "ratnih" izvještaja – jer zapravo govore o sigurnosti. Razvijeniji oblici biltena – barometra predviđaju pojavljivanje (kao autora) predstavnika osnovnih zagađivača, ili pak njihovih argumentacija, na konferencijama za tisak. Poduzeće bi se moglo obavezati da "barometar" opskrbljuje potrebnim podacima, kao što bi i javne medije – prema potrebi – moglo opskrbljivati svim relevantnim podacima kojima bi se utjecalo na stvaranje pozitivne ekolozijske svijesti spram problema odlaganja opasnog otpada. Poduzeće bi u javnim medijima moglo imati "svoje novinare" koji, prateći relevantnu problematiku (ekolozijsku), surađuju s poduzećem, uz pomoć kojeg pribavljaju relevantne informacije, publikacije i ekspertize, odnosno poduzeće preko njih "proširuje" medijski aspekte svoje djelatnosti.

* * *

Ova tri plana akcije na definiranju osnovnih parametara djelatnosti poduzeća predstavljaju minimalni program. Ukoliko se navedeni program usvoji, te započne funkcionirati u javnosti, pretpostavljamo da će se onda i mjesto poduzeća svakako lakše moći odrediti, a poslovi oko definiranja procedure za određivanje lokacije za pospremanje RAO i drugog opasnog otpada lakše će se moći obaviti. Konačni rezultat ovakvog predloženog karaktera djelovanja je stvaranje pozitivno orijentirane javnosti koja postaje svjesna problema i želi u njemu kooperativno sudjelovati – uz puno povjerenje u karakter djelatnosti poduzeća.

LITERATURA

Bowman, C.H., Fishbein, M., 1978, Understanding Public Reaction to Energy Proposals, *Journal of the Applied Social Psychology*, Vol. 8, No. 4:319-340.

1991, *Can Long Term Safety Be Evaluated?*, Radioactive Waste Management Committee, OECD, Paris.

Čaldarović, O., 1990, Valorizacija različitih tipova rizika, *Sigurnost*, br. 1-2:1-7.

Čaldarović, O., Rogić, I., 1990, ured., *Kriza energije i društvo – sociolozijska istraživanja o upotrebi energije*, Zagreb, CITRA.

Čaldarović, O., 1991, *Energija i društvo – sociolozijske rasprave o upotrebi energije u društvu*, Zavod za istraživanje sigurnosti, Zagreb.

Ćorkalo, D., 1992, Psiholozijski aspekti istraživanja okolinskih opasnosti, *Socijalna ekologija*, Vol. 1, No. 1:63-82, Zagreb.

IAEA, 1986, *Summary Report of the Post-Accident Review Meeting on the Chernobyl Accident*, Vienna, Safety Series.

IAEA, 1991, *Safety Culture*, Safety Series, Vienna.

Kriteriji za izbor lokacija za termoelektrane i nuklearne objekte, 1991, Vlada Hrvatske.

NEK (Nuklearna elektrana Krško), 1986, Program unapređivanja odnosa s javnošću, rukopis.

NKA (Nordic Liason Committee for Atomic Energy), 1989, *Principles for Decision Making Involving Environmental and Health Risks*.

Rogić, I., 1989, Metodologijske implikacije sintagme "tehničko društvo", u: *Ekološke dileme*, ur. I. Cifrić, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, str. 185-197.

Sites for Our Solid Waste: A Guide Book for Effective Public Involvement, U.S. Environmental Protection Agency, Office of Solid Waste, Office of Policy, Planning and Evaluation, Government Printing Office, Washington, D.C.

Walker, Ch. et al., 1983, *Too Hot to Handle? Social and Policy Issues in the Management of the Radioactive Wastes*, Yale University Press, New Haven and London.

A MODEL OF A PUBLIC ENTERPRISE FOR RADIOACTIVE WASTE DISPOSAL

Ognjen Čaldarović

Faculty of Philosophy, Zagreb

Ivan Rogić

Faculty of Architecture, Zagreb

The paper deals with the major sociological characteristics which have to be established, so that an agency for dealing with hazardous materials can function in Croatia. The paper is based on a research project realized in the Institute for Applied Social Research in Zagreb and represents the first phase of a broader project on nuclear waste. The authors emphasize that the agency must be placed at equal distance from the three main subjects in society – the state, the public and the polluters. The major frame of reference emphasized by the authors within which the agency should be functioning is concern for the environment combined with an unbiased global position of the agency. The authors discuss 5 major features of the agency – (1) the institutional position of the agency, (2) the competence of the agency, (3) the position of the agency in the public, (4) the composition of the team of experts needed for running the agency, and (5) the global ecological philosophy of the agency. These five major points are discussed extensively and key operationalizations on each point are made. In the closing part of the paper, the authors stress the importance of major sociological findings based on several researches organized in Croatia in the last few years, and also propose a basic plan for the functioning of that specific agency. The paper ends with a statement that this basic program represents only the first phase of a complex sociological research on the structure of environmental risks.